

Toespraak van Christian Behrendt aan de Rechtsfaculteit te Gent op 23 mei 2011

Demonen en luchtspiegelingen
in de publieke opinie en het Belgische staatsrecht

Mijnheer de Decaan van de Faculteit rechten van de Universiteit Gent,

Monsieur le Doyen de la Faculté de Droit de l'Université de Liège,

Beste collega's uit Gent en Luik,

Beste assistenten aan beide Faculteiten,

Dames en heren in al uw titels en hoedanigheden,

Beste studenten,

Het is ontegenzegglijk een grote eer het woord te kunnen nemen in een prestigieus gezelschap zoals dit, in verband met een thema dat ons allen aanbelangt, namelijk « de institutionele situatie van ons land ».

Ik richt mij dan ook in de eerste plaats tot de autoriteiten van de Universiteit Gent en in het bijzonder tot de mensen van haar Faculteit rechten, om hen te danken voor het vriendelijke onthaal dat zij de delegatie van de Luikse Rechtsfaculteit te beurt laten vallen - (en zulks overigens al voor de tweede maal, na de dag "François Laurent" die op deze zelfde plek plaats vond twee jaar geleden, in 2009) ; onze decaan heeft het reeds gezegd, maar ook ik hecht eraan om, als gastspreker voor deze namiddag, u mijn dank te betuigen.

Heren decanen,
beste collega's,
Dames en heren,

Staat u mij toe, na deze blijken van dank en erkentelijkheid, u enkele bedenkingen voor te leggen ter inleiding van het onderwerp dat ik hier ga behandelen.

De institutionele evolutie van ons land is ongetwijfeld een moeilijk onderwerp, en het is moeilijk om verschillende redenen.

1. De behandeling van dit onderwerp is in de eerste plaats een moeilijke opgave, omdat het begrip conceptuele precisie mist : wanneer men het heeft over « de institutionele evolutie », bedoelt men daar dan mee de wijziging van de structuur van de Belgische Staat, *waarbij* de huidige federale vorm van het land *gehandhaafd blijft* ? Of beoogt men een *sterk verschillende* organisatievorm, waarbij de eenheid van België als internationaal rechtssubject evenwel nog steeds behouden blijft? Of moet men onder de term « institutionele evolutie » begrijpen dat op zijn minst sommige delen van de huidige Belgische Staat de stap naar onafhankelijkheid zetten, wetende overigens dat die Belgische Staat niet noodzakelijkerwijze dient te verdwijnen bij een dergelijk proces, maar als internationale entiteit zou kunnen blijven bestaan, weliswaar met een kleiner grondgebied en een minder talrijke bevolking ?

U merkt het, de term « institutionele evolutie » kan talrijke scenario's dekken.

2. Dat brengt mij regelrecht tot de tweede reden waarom het thema, dat ik hier samen met u wil behandelen, moeilijk ligt : met name de *kwalitatieve relativiteit* ervan. Wat de enen kunnen beschouwen als een belangrijke evolutie, kan bij de anderen de onaangename indruk opwekken dat men ter plaatse blijft trappelen : alles is, zoals we weten, een kwestie van perspectief en optiek. Immers, *wat is* een grote staatshervorming ? Wat is groot ? Wat is klein ? Kan men dergelijke kwalitatieve beoordelingen onderwerpen aan objectieve evaluaties, aan niet-betwiste maatregelen ?

Zeer zeker niet : Om te weten of een staatshervorming groot of klein is, om te kunnen bepalen of er al dan niet sprake is van stagnatie of grote vooruitgang, moet de eerste moeilijkheid die ik heb uiteengezet, opgelost zijn ; er moet namelijk eensgezindheid zijn over de definitie, over de omvang die men aan het begrip « institutionele evolutie » geeft, een begrip dat, zoals ik reeds heb gezegd, een veelheid van uiteenlopende betekenissen kan worden toegedicht.

3. Er duikt echter nog een *derde* probleem op wanneer men de kwestie van de hervorming van de Staat en de instellingen behandelt : er bestaan met name *verschillende manieren* om een staatshervorming tot stand te brengen.

Zelfs wanneer men het eens is geraakt over de omvang van de beoogde evoluties, (of, om een woord te gebruiken dat de onderhandelaars deze dagen vaak in de mond nemen) zelfs

wanneer men het eens is over de ‘perimeter’ van de komende hervormingen, bestaan er *verschillende uiteenlopende manieren* om ze concreet te verwezenlijken.

Ik ga u onmiddellijk een voorbeeld geven van dat fenomeen : veronderstellen we dat er een akkoord is gevonden om een staatshervorming tot stand te brengen waaraan een prijskaartje hangt van ongeveer 15 miljard.

Die 15 miljard aan transfers, moeten die worden gevonden door de begroting van de federale overheid onder de loep te nemen en daarin begrotingsposten op te sporen die goed zijn voor een bedrag van 15 miljard en waarvoor dan beslist wordt die voortaan onder de gemeenschappen en de gewesten te laten ressorteren ? Of moet men op een andere manier tot dat cijfer van 15 miljard komen, door niet noodzakelijkerwijs over te gaan tot transfers van begrotingsposten van de federale overheid, maar veeleer aan de deeltentiteiten een *grotere autonomie inzake fiscale inning* te verlenen, ten belope van 15 miljard ?

De externe, neutrale waarnemer, kan alleen maar vaststellen dat de beide modellen wel degelijk een authentieke hervorming uitmaken, goed voor een globaal prijskaartje van 15 miljard. Maar van naderbij beschouwd, is de tweede hervorming ingrijpender dan de eerste.

...Zodoende moeten we vaststellen dat er grote en kleine hervormingen bestaan ter waarde van 15 miljard – met andere woorden, 15 miljard is niet gelijk aan 15 miljard. En dus gaat de enige objectieve maatstaf waarover we nog dachten te beschikken, - te weten, de mathematische muntstandaard -, ook in rook op, en maakt hij plaats voor het bestaande relativisme, dat alles aantast. Er begint twijfel te heersen op alle fronten.

De situatie doet mij denken aan het dashboard van een auto, het instrumentenbord waarop alle indicaties het één na één laten afweten : eerst de snelheid, dan de kilometerstand, vervolgens het brandstofpeil, en ten slotte de temperatuur van de koelvloeistof. De passagiers die in de wagen zitten, weten niet meer met welke snelheid zij rijden, hebben geen idee ervan hoeveel brandstof er rest, en kunnen al helemaal niet zeggen of de koelvloeistof weldra op oververhitting staat – ook al lijken enkele discrete rookpluimen die uit de motorkap opstijgen, aan te geven dat die conclusie terecht is.

Kortom, “twijfel” - om de hele situatie in één woord samen te vatten -, twijfel heerst nu op alle fronten. Onder die voorwaarden wordt het nagenoeg onmogelijk zich aan enige voorspelling te wagen. Of zoals RIMBAUD het zo mooi verwoordde :

« Nous voulons regarder : – Le Doute nous punit.
Le doute, morne oiseau, nous frappe de son aile
– Et l’horizon s’enfuit d’une fuite éternelle »¹

¹ Arthur RIMBAUD, extrait du poème « Credo in unam » (in : *Œuvres complètes, volume I – Poésies*, Paris, Honoré Champion, 1999, p. 185).

Maar, hoewel de situatie complex en buitengewoon moeilijk te beoordelen is, betekent dat voor de constitutionalist nog niet dat hij zich zomaar aan zijn taak van analyse kan onttrekken. Daar waar RIMBAUD kon uitschreeuwen

« Ces mille questions
 Qui se ramifient
 N'amènent au fond
 Qu'ivresse et folie »²

kan de constitutionalist niet zomaar zijn wetboek dichtklappen, zijn bureaulamp uitdoven en, eenmaal thuisgekomen, gaan genieten van het herlezen van een mooie dichtbundel. Wel integendeel : het is zijn taak de situatie uit te leggen, ze, indien mogelijk, begrijpelijk te maken voor een zo breed mogelijk publiek, en op zoek te gaan naar denksporen die tot een oplossing kunnen leiden.

Een oplossing kan echter, naar mijn mening, slechts gevonden worden, indien men aan weerszijden van de taalgrens aanneemt dat het huidige debat vervalst wordt door een aantal tekortkomingen, onvolmaaktheden of, - om een uitdrukking te gebruiken die u kan verrassen maar die volgens mij exact is – dat het huidige debat te lijden heeft onder “misleiding”.

Die misleiding doet zich voor in twee vormen, en daarover zou ik u graag onderhouden tijdens het kerngedeelte van mijn kort betoog van deze namiddag.

* * *

Heren decanen, beste collega's, dames en heren,

Zoals ik u zei, denk ik dat het huidige institutionele debat in ons land vervalst wordt door het bestaan van een aantal geheimzinnige, denkbeeldige vervalsingen, vertekeningen waardoor een grote meerderheid van de bevolking geen objectieve kijk op de situatie meer heeft.

Nader beschouwd, denk ik dat we die vertekeningen in twee categorieën kunnen onderbrengen. Enerzijds, zijn er inderdaad de *luchtspiegelingen* (*waanvoorstellingen*) en, anderzijds, de *demonen*.

² Arthur RIMBAUD, extrait du poème « Âge d'or » (in : *Œuvres complètes I, volume I – Poésies*, Paris, Honoré Champion, 1999, p. 769).

De betekenis van een luchtspiegeling behoeft geen ingewikkelde uitleg : het is de weerspiegeling van een realiteit op een plaats die evenwel elders gelegen is ; een weerspiegeling die vooral voorkomt in woestijngebieden, waar de luchtmassa zeer hoge temperaturen bereikt

(en het feit dat men nu ook al luchtspiegelingen, waanvoorstellingen zeg maar, waarneemt in België, volstaat voor mij om te zeggen dat het hoog tijd is de hitte van het institutionele debat in België af te koelen tot een lagere temperatuur).

De luchtspiegelingen waarover ik u zal onderhouden, beïnvloeden sommige percepties van de *Vlaamse* publieke opinie.

Wat de *demonen* betreft, personages die men reeds in de Griekse mythologie kende, dat zijn onstoffelijke wezens die de gedachten van de mensen aantasten tijdens hun slaap. Die demonen zijn erin geslaagd zich meester te maken van sommige lagen van de *Franstalige* bevolking, door hen dingen te doen geloven die nochtans niet juist zijn.

Staat u mij toe, indien u wil, u wat meer details uit de doeken te doen over enkele van die Vlaamse luchtspiegelingen en die Franstalige demonen.

I. De demonen

Laat ons beginnen met de demonen.

Eerst en vooral, natuurlijk, een vaststelling : geen enkele bevolkingsgroep ter wereld is vrij, noch volledig bevrijd van vooroordelen of vooropgezette ideeën. Dat vormt overigens deels de *identiteit zelf* van een bevolking, haar karaktertrekken, haar mentaliteit. Blijft echter het feit dat ik nochtans de indruk heb dat de Franstalige publieke opinie in ons land ten prooi is gevallen aan bepaalde demonen, demonen die, boven alle redelijkheid, de manier van denken over een aantal onderwerpen naar hun hand hebben weten te zetten, en die de publieke opinie dingen doen denken die, objectief gesproken, eenvoudigweg niet houdbaar of verdedigbaar zijn.

Op de allereerste plaats is er de geniepige invloed van de *demoon van uiterst rechts*.

Die demoon slaagt erin 's nachts bij de Franstalige huisgezinnen binnen te dringen en overtuigt de bevolking, die rustig in zijn bed aan het slapen is, ervan dat hun burens in het Noorden - (zij het niet de overgrote meerderheid, dan toch op zijn minst velen onder hen) – personen zijn met sympathieën voor politieke partijen van uiterst rechts. De Vlaamse

politieke klasse, en de bevolking in Vlaanderen meer algemeen, wordt aldus beschouwd als potentieel xenofob, niet openstaand voor uitwisseling met de buitenwereld en op zichzelf gericht.

Die demoon maakt misbruik van de – reële – politieke kloof tussen links en rechts, die in ons land bestaat tussen het noordelijke deel en het zuidelijke deel, en slaagt erin om elk beleid dat duidelijk “rechts getint” is voor te stellen als een verderfelijke eerste aanzet tot een “uiterst rechts geïnspireerd” beleid.

U zult het wel met mij eens zijn dat die demoon een verwoestend effect heeft op de manier waarop de twee grote gemeenschappen in ons land naar elkaar kijken, en voor mij lijdt het geen twijfel dat de verantwoordelijkheid hieromtrent in de eerste plaats aan Franstalige zijde moet worden gezocht – het zijn de Franstaligen die zich ’s nachts door die demoon laten verleiden en ’s morgens wakker worden met een vertekend beeld van de realiteit

Ik betreur echter dat de levensduur van die demoon in kwestie op gezette tijden wordt gestimuleerd door gebeurtenissen zo nu en dan in het Vlaamse politieke leven, gebeurtenissen waarmee de demoon zich gedurende geruime tijd kan “voeden” en die hem, bij elk van die gebeurtenissen, telkens weer een nieuwe legitimatie geeft voor zijn voortbestaan – zoals het bij voorbeeld recent nog het geval was met de zeer ongelukkige uitspraken van de minister van Justitie, die op de Franstalige televisiezenders verklaard heeft (hij heeft die woorden nadien rechtgezet) dat men de misdrijven die werden begaan door de collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog (ik citeer) moest « vergeten » .

Men dient goed te beseffen dat dergelijke uitlatingen een enorme weerslag hebben in sommige Franstalige kringen, des te meer daar vele intellectuelen in het Zuiden van het land nooit begrepen hebben waarom men in Vlaanderen het cordon sanitaire tegen partijen van uiterst rechts heeft laten varen. Het gaat hier uiteraard om een uiterst gevoelig debat, maar om niet al te simplistisch over te komen, kon ik dat hier niet helemaal verzwijgen.

U ziet het, ik vrees dat onze demoon in kwestie nog een mooie toekomst wacht. In mijn functie van hoogleraar grondwettelijk recht te Luik, tracht ik die demoon in elk van mijn colleges te lijf te gaan, en zulks met de energie die mij nog rest – maar bij die strijd tussen een bescheiden hoogleraar en een doorwinterde demoon, lijkt die laatste de grootste kanshebber op de overwinning. Uw medewerking en hulp bij mijn pogingen om die demoon te bestrijden, weze het in Luik of in Gent, zou ik dus ten zeerste op prijs stellen.

Ik zou in het vervolg van mijn betoog nog *twee andere* demonen willen aanhalen, maar dan beknopter. Als belangrijke demonen aan Franstalige zijde, zie ik immers ook nog

- de boergondische demoon, die *bon-vivant* en *verkwistend is, en niet vooruitziend* ; en
- de demoon die de Franstaligen een *gebrek aan vertrouwen in zijn eigen capaciteiten* weet aan te praten.

Met uw goedkeuren, een paar woorden in verband me elk van deze demonen.

Als men de boergondische demoon aanschouwt, die ertoe aanzet tot een zorgeloze levenshouding, gekenmerkt door een grote lust tot uitgaven en het beheer slechts tot de activiteiten van de dag beperkt, zonder enige bezorgdheid voor de toekomst, dient men in eerste instantie te noteren dat de houding in strijd is met wat meestal met *goed bestuur* bedoeld wordt.

We leven natuurlijk in een democratie. Als particulieren deze levenswijze voor hun eigen centen wensen toe te passen, is dit hun volstrekt en onbetwistbaar recht. Wanneer deze bestuursmethode ook in de publieke sfeer gangbaar wordt en derhalve het budget van de overheid hiervoor aanspreekt, is er echter reden voor kritiek. Me dunkt evenwel dat een aantal instellingen en entiteiten in het zuiden van het land ten prooi zijn gevallen aan deze demoon : ik heb het met name over de buitensporige representatiekosten, de ruime bestaffing van ontvangst- en conciërgediensten, de dienstwagens met chauffeur en agenten die van statutaire voordelen genieten waarvan zelfs een hoogleraar alleen maar kan dromen.

In deze bijzonder werksfeer waar men op de dikke wandtapijten zeer zeker beelden van de *hoorn des overvloeds* kan aanschouwen, ontstaan in het hoofde van het leidinggevend personeel megalomane, ja zelfs faraonische projecten, waarvan de concrete uitvoering lange jaren op zich laat wachten, zolang zelfs dat wanneer de werken eindelijk voltooid zijn, men niet meer precies weet wat de oorspronkelijke bedoeling was. Het voorbeeld bij uitstek van dit fenomeen, op het vlak van infrastructuurwerken, is voorzeker de beruchte scheepslift van Strépy-Thieu.

De *bestaande* scheepslift renoveren heeft men niet gedaan. De toenmalige Waalse overheid heeft er integendeel de voorkeur aan gegeven om het oude kanaal op een afstand van meerdere honderd meter om te leiden en om een indrukwekkende gang in de leemachtige, Henegouwse gronden te delven. Daarbij werd het landschap door een immense toren verminkt. Het bouwen van deze hedendaagse kathedraal heeft duizelingwekkende bedragen opgeslorpt. Thans wordt het evenwel ondergebruikt : in plaats van binnen-schippers met hun schepen 73 meter naar boven te brengen, wordt het monument door gepensioneerden bezocht, die in bussen naar de scheepslift worden vervoerd. De toekomst ligt blijkbaar in toerisme...

De boergondische en gulzige demoon heeft het denkkader van beleidsbeslissers vervormd en tegelijkertijd de budgetten die onder hun toezicht stonden, grondig en voor een lange periode aangetast. Hij heeft ook in het Waalse landschap blijvende tekens gelaten, waarvan sommigen echte architecturale praalgraven zijn, wonderlijke gebouwen die men van zeer ver kan aanzien en die als herauten de bezoeker aan de economische *Weltanschauung* van toen herinneren.

Een laatste woord in verband met deze demoon, want ere wie ere toekomt. Sedert een aantal jaren is een gevoelige verbetering van de toestand merkbaar : de gulzige demoon die wars van elke degelijke planning is, ondervindt hoe langer hoe meer moeilijkheden om de dromen van de mensen die tellen, te domineren. Het lijkt inderdaad tot de belangrijkste beleidsbeslissers doorgedrongen te zijn dat de tijden veranderd zijn en dat het levensnoodzakelijk is dat ze vandaag ook veranderen. Om het in het Latijn te zeggen – een taal die vandaag in politieke kringen van een zekere populariteit geniet : *Tempora mutantur, mutamur in illis* (De tijden veranderen, laat ons met hen veranderen).

Mij rest het genoeg om de *laatste* demoon die het politiek denken in het Franstalige landsgedeelte onder zijn greep houdt, kort te schetsen : ik wil het hebben over het *gebrek aan vertrouwen*, in hoofde van de Franstaligen, *in hun eigen capaciteiten*.

Van alle demonen die ik vandaag wenst toe te lichten, is deze naar mijn bescheiden mening het meest merkwaardige. Hier is een regio die geen honderd jaar geleden bij de meest welrvende ter wereld hoorde – volgens bepaalde cijfers was Wallonie zelf het meest productiefste gebied in Europa³. Deze welvaart en productiviteit is ontgensprekelijk een bron van fierheid en dwingt bewondering af. Aan de basis van deze historische situatie vond men een eigen dynamiek, ondernemerschap en ook de moed van bepaalde mensen om hun lot in eigen handen te nemen.

Hoe kan het dan dat Waalse burgers vandaag blijkbaar vrezen en bang zijn om een dergelijke dynamische houding aan de dag te leggen, om hun eigen lot mee te bepalen? In alle eerlijkheid : ik weet het niet. Ik kan mij gewoon beperken tot de vaststelling dat de vrees *er is*.

³ En 1909-1910, la Belgique était le premier pays d'Europe en termes de production par habitant ; elle est à l'indice 121 quand le Royaume-Uni, pays de référence, est à l'indice 100 et l'Empire allemand à l'indice 95 (P. BAIROCH, « L'industrie manufacturière de l'Europe vers 1910. Production, productivité et commerce extérieur », in : J. MARSEILLE (dir.), *L'industrialisation de l'Europe occidentale*, Paris, ADHE, 1998, pp. 47, 51 et 54). Au sein de la Belgique elle-même, la productivité se répartit comme suit (chiffres de 1910 ; le Royaume ayant un indice de 100) : indice 72 pour la Flandre et indice 141 pour la Wallonie (Olivier MEUNIER, Michel MIGNOLET et Marie-Eve MULQUIN, « Les transferts interrégionaux en Belgique », in : Benoit BAYENET, Henri CAPRON et Philippe LIEGEOIS (éds.), *L'espace Wallonie-Bruxelles*, Bruxelles, De Boek, pp. 283-305, ici p. 288).

In het kader van de huidige institutionele besprekingen zijn de gevolgen van een dergelijke houding, die er de voorkeur aan geeft om de anderen bepaalde zaken te laten behartigen, in plaats van deze zaken onder eigen beheer en met bepaalde autonomie te nemen, niet bepaald bevorderlijk : de demoon van het gebrek aan vertrouwen slaagt erin om elke bevoegdheidsoverdracht, elke mogelijkheid om bepaalde zaken autonoom te beheren, als een bedreiging voor te stellen, een bedreiging voor de huidige welvaartstand.

De zaken moeten natuurlijk niet zwarter worden gemaakt dan ze zijn, want de vrees van sommigen wordt niet door iedereen gedeeld. Ook kan de demoon mijn inziens worden bestreden door een *deugd*, met name pedagogie.

Men moet de opportuniteiten in de verf zetten die uit een doorgedreven autonomie van de verschillende landsgedeelten zouden voortvloeien. Men moet ook aantonen dat de vrees van sommigen ongegrond is. Men moet vooral de zwakkeren geruststellen in verband met hun welvaart door hen te wijzen op het feit dat een toegenomen autonomie geen bedreiging vormt voor het sociale beschermingsniveau die hen thans gegarandeerd is.

In deze kunnen Vlaamse intellectuelen, Vlaamse politici en Vlaamse academici een belangrijke rol spelen : hun vraag naar meer autonomie zou hierdoor beter begrepen en vooral beter aangegrepen worden door Franstalige kiezers.

Echter, een moraliserend, veroordelend discours, dat uitsluitend de nadruk legt op de financiële transferten tussen Noord en Zuid, en deze transferten voorstelt als tekens van een onaanvaardbare situatie waarbij het Zuid in de hangmat ligt, zal contraproductief zijn. Het is immers niet onlogisch dat de Waal, gekrenkt in zijn fierheid, in dit geval repliceert en, op basis van concrete studies, erop wijst dat de huidige transferten tussen Noord en Zuid, die ongeveer zes miljard euro vertegenwoordigen⁴, in het Europees gemiddelde liggen, en dat ze lager zijn dan de interregionale transferten in Frankrijk, Duitsland en Spanje⁵. Hij zal misschien zelf opmerken dat tot ver in de jaren 1950, 70 % van de uitgaven in de sector van de werkloosheid ten gunste van Vlaanderen werden gedaan.⁶

Het is duidelijk : van zodra men het heeft over financiën en nationale solidariteit, zal het verleden zich in de huidige gesprekken mengen. Als academici bestaat onze taak erin om vereenvoudigingen te vermijden en afstand te nemen van analyses die uitsluitend op het heden geënt zijn, zonder ook het *verleden* in acht te nemen. Zoals RENAN het treffend verwoordt :

⁴ Olivier MEUNIER, Michel MIGNOLET et Marie-Eve MULQUIN, « Les transferts interrégionaux en Belgique », in : Benoit BAYENET, Henri CAPRON et Philippe LIEGEOIS (éds.), *L'espace Wallonie-Bruxelles*, Bruxelles, De Boek, pp. 283-305, ici p. 288.

⁵ *Idem*, p. 291 et 293.

⁶ *Idem*, p. 300.

« La nation est l'aboutissement d'un long passé d'efforts, de sacrifices et de dévouement. »⁷

Heren decanen,
beste collega's,
Dames en heren,

Ik heb met u de daden van drie demonen bestudeerd, die ontegensprekelijk een invloed hebben op de publieke opinie in het Franstalige landsgedeelte. Met uw goedvinden wil ik thans hun werkterrein verlaten om samen met u een tocht te ondernemen naar de verhitte contreien waar luchtspiegelingen een belangrijk deel van de Vlaamse kiezers hebben weten te verleiden.

* * *

II. Les mirages

Au titre de ces mirages, je voudrais en examiner cet après-midi trois avec vous.

Quant au premier mirage, il s'agit de l'illusion selon laquelle un homme est doté de grandes capacités politiques parce qu'il a réalisé de bons scores dans des jeux télévisés ; et pour ne rien vous cacher, ce mirage me préoccupe assez fortement. Comme on peut le lire dans le poème "Het Everzwijn", dont je ne vous ferai pas l'injure de présenter l'auteur,

« Vandaag nog, in de quiz van de televisie
Kan je verdienen, als je steden kunt noemen
En abdijen van Brabant en de voornam van de hertog van Winsor »⁸

Mais ces connaissances, cet art de plaire lors d'une confrontation ludique, cette capacité de dire au bon moment de petites phrases, phrases qui n'ont de spontanées que leur apparence, font-elles un bon politique, un grand homme d'État ? Pour aller encore plus loin, sont-elles *ipso facto* le signe distinctif, la marque de mérite d'un premier homme de Flandre ?

À bien regarder, la Flandre a connu et produit de très grands hommes d'État, hommes pour lesquels j'ai – et beaucoup de mes collègues francophones – une authentique et sincère estime : mais ces hommes-là avaient-ils besoins de jeux télévisés pour se révéler ? EYSKENS père, MARTENS, EYSKENS fils, VERHOFSTADT, et – je me permets de le nommer

⁷ Ernest RENAN, *Qu'est-ce qu'une nation ?* (Chapitre 3, 1884).

⁸ Hugo CLAUS, *Gedichten, 1969-1978*, Amsterdam, Uitgeverij De bezige Bij, 1979, p. 22 (uitreksel uit het gedicht « Het Everzwijn »).

expressément dans cette liste – SCHILTZ, avaient-ils besoin de jeux pour captiver des adhérents au soutien d'une cause qui est *tout sauf* un jeu, à savoir les destinées d'un pays ?

La réflexion qui suit est certainement anodine, mais l'un des meilleurs discours politiques que j'ai entendus, et qui m'avait fort marqué, était un discours de Helmut KOHL auquel j'avais pu assister en plein air à Bonn, à la fin des années 1980, lors de mon adolescence.

L'idée même d'imaginer KOHL participer à un jeu télévisé paraît quelque peu déplacée. Mais sa non-participation à ce genre de spectacles ne l'a pas empêché d'être un homme très cultivé, docteur en histoire d'ailleurs, et un grand chancelier

Quittant les abords des studios et des plateaux, j'aimerais avec votre bienveillante autorisation me tourner vers un *second* mirage qui séduit l'électorat flamand. Ce mirage est d'un ordre très particulier et a trait à la force de *certain*s mots. A propos de mots – et de leur force persuasive sur notre perception de la réalité – Hugo CLAUS nous avertissait déjà si joliment :

« Woorden zijn meer dan je deel,
Eerder geweten dan wetenschap
En zij vertakken van *zeker* naar *waar*. »⁹

Les mots en question – celles qui constituent la base, le terreau du mirage dont je voudrais vous parler – ne se trouvent pas dans un texte ordinaire, mais sont contenus dans, une *loi* – et pas n'importe quelle loi, mais en quelque sorte la *plus gordienne* des lois dans notre royaume : je veux en effet parler de la loi de 1963 sur *l'emploi des langues* en matière administrative. Et les mots en question sont : facilités linguistiques – *taalfaciliteiten*.

Véritable poudrière du droit public belge, la loi de 1963 a donné lieu à d'innombrables tensions et contentieux ; ce n'est pas l'endroit d'en faire le relevé, ni le commentaire ici. Ce qu'il m'importe tout simplement d'évoquer, c'est un mythe d'une extraordinaire longévité qui l'entoure, à savoir celui du prétendu *caractère extinctif* de ces facilités linguistiques – *het uitdovend karakter* van de taalfaciliteiten.

En effet, selon une légende fréquemment entendue et ardemment perpétuée dans les médias flamands, les auteurs de la loi de 1963 auraient eu l'intention de *limiter* le bénéfice des facilités linguistiques *dans le temps*.

⁹ Hugo CLAUS, *Gedichten, 1969-1978*, Amsterdam, Uitgeverij De bezige Bij, 1979, p. 28 (uittreksel uit het gedicht « Het Everzwijn »). C'est CLAUS qui souligne.

Or, comme académique, on ne peut que constater : il s'agit d'un mirage, c'est-à-dire d'une impression visuelle qui s'enfuit à l'infini – et s'évapore au final définitivement. En effet, si l'on consulte les travaux de recherche autorisés, le constat est aisé : *il n'existe aucune preuve* que le législateur en 1963 ait eu une telle intention. Pour citer une récente étude réalisée sous la direction de notre collègue Vincent DE COOREBYTER :

« Non seulement on ne trouve pas de trace (...) sur cette question en 1962-1963, ni dans l'histoire de la législation linguistique en général, mais on serait bien en peine de trouver des revendications flamandes en ce sens dans la période [entre 1878 et 1963]. »¹⁰

Le constat est là : *il n'y a pas eu*, en 1963, de consécration d'une forme transitoire, extinctive, des facilités. J'ai moi-même scrupuleusement regardé les abondants travaux préparatoires de cette loi : vous y chercherez en vain une citation en ce sens ; l'heure de la réception approchant, je vous dirais même que je m'engage solennellement à offrir plusieurs bouteilles du meilleur champagne à celui serait en mesure de m'en fournir – mais rassurez-vous, en disant cela, je prends un risque à vrai dire inexistant, car celui qui entreprendrait de relever tout de même le défi serait vite amené à se désoler devant l'indigence des documents sur la prétention qu'il entend corroborer.

Il en va de même d'une autre légende, souvent contée en parallèle à la première : il n'est en effet pas rare d'entendre des mandataires politiques flamands affirmer que dans les années 1930, les politiques francophones auraient refusé une proposition flamande visant à instaurer le bilinguisme généralisé, en matière administrative, dans toutes les communes du royaume (*het Vlaamse wetsvoorstel uit de jaren dertig strekkende tot de volledige tweetaligheid van België*).

Même des hommes politiques expérimentés comme Jean-Luc DEHAENE en ont évoqué la prétendue existence dans des interviews de presse. Or, ici encore, le constat sobre, scientifique est identique : pour avoir fait le relevé exhaustif de toutes les projets et propositions de loi qui ont été déposés à la Chambre des Représentants et au Sénat entre 1920 et 1940, je puis vous dire qu'une telle proposition de loi *n'existe pas*.

La vérification est d'ailleurs aisée à faire : tous les documents parlementaires de l'époque ont été intégralement numérisés et sont disponibles sur le site internet de l'Assemblée en question (dekamer.be / lachambre.be ou senate.be). Ici encore, je me permets de citer l'étude réalisée par le CRISP sur la question, étude dont les résultats concordent avec les miens, et qui fait état (je cite) du

« mythe encore vivace d'une Flandre ayant proposé équitablement aux francophones la généralisation du bilinguisme dans l'administration de tout le pays. »¹¹

¹⁰ Stéphane RILLAERT, « La frontière linguistique, 1878-1963 », *Courrier hebdomadaire du CRISP*, nos 2069-2070 (2010), p. 94.

¹¹ Stéphane RILLAERT, « La frontière linguistique, 1878-1963 », *Courrier hebdomadaire du CRISP*, nos 2069-2070 (2010), p. 41.

Or, poursuit l'étude,

« il n'y a (...) jamais été question d'abandonner la revendication de l'unilinguisme intégral dans les pouvoirs locaux, revendication constante du mouvement flamand depuis [1876]. »¹²

En revanche – et cela mérite d'être dit en contrepartie – ces constats scientifiques n'enlèvent rien à la nécessité, pour les habitants d'une région linguistique donnée, de faire des efforts pour s'y intégrer et en apprendre la langue. Un régime à facilités n'est pas – et n'a pas vocation à être – un régime déguisé de bilinguisme général, un régime qui nierait la prééminence d'une langue sur l'autre. Sur ce dernier point, des affirmations faites par des politiques *francophones* mériteraient un certain nombre d'appréciations critiques. Mais mon temps de parole avance, et je voudrais pas déborder inutilement du cadre de mon exposé.

Il me reste ainsi à vous parler du *dernier* – et sans doute plus important – mirage qui séduit pour l'heure une grande partie l'opinion publique flamande, à savoir celui qui fait miroiter une Autorité fédérale riche, dotée de budgets abondants et qui pourrait sans peine souffrir des transferts de compétence à hauteur de 30 ou 40 milliards d'euros.

Autrement dit, et pour le formuler en des termes plus ramassés, le mirage prend la forme d'une croyance qui affirme qu'une réforme de l'État d'un volume global de 30 ou 40 milliards ne mettrait en rien en cause la stabilité du niveau fédéral et ne porterait pas non plus atteinte au caractère fédéral de la sécurité sociale : si donc une telle réforme de l'État est pour l'instant bloquée, ce n'est pas, poursuit l'argument, en raison de son caractère irréaliste, mais parce que l'opposition aveugle et bornée des mandataires francophones en empêche la réalisation.

Et les promoteurs de cette croyance – véritables pasteurs des temps modernes – ne se lassent pas d'exhiber leurs chiffres : les budget de dépenses de l'Autorité fédérale, disent-ils, s'élève à 89 milliards. La sécurité sociale dispose par ailleurs d'un budget de 54 milliards¹³. Au total, cela nous fait, au niveau de l'État fédéral, sécurité sociale comprise, une masse de pas moins de 143 milliards – et cela alors que le budget de la Communauté flamande ne dispose que de 28 milliards.

¹² Stéphane RILLAERT, « La frontière linguistique, 1878-1963 », *Courrier hebdomadaire du CRISP*, nos 2069-2070 (2010), p. 41, et note 56.

¹³ En réalité, le budget de l'ONSS n'est pas de 54 milliards mais de 62 milliards. Toutefois, de ces 62 milliards, 8 milliards proviennent du budget de l'Autorité fédérale. Pour ne pas compter ces 8 milliards deux fois (à savoir et dans le budget de l'Autorité fédérale et dans celui de l'ONSS), il convient donc de ne pas les inclure ici, de sorte que l'on peut dire que, pour les fins du présent calcul, le budget de l'ONSS s'élève à 54 milliards.

Pour réaliser une « révolution copernicienne » (pour reprendre ce terme fort en vogue), une demande de 40 milliards de transferts du fédéral vers les entités fédérées serait donc plus qu'indispensable ; cela d'autant plus que la Communauté flamande ne recevrait évidemment pas l'intégralité de ces 40 milliards mais seulement une partie de ceux-ci ; les autres entités fédérées du pays étant en effet également dotées d'une quote-part de ces fonds, à due concurrence.

Jusque-là, l'argumentaire a l'air des plus solides – et je me dois de préciser que les chiffres qu'il avance sont tout à fait exacts. Mais il y a tout de même *un problème* avec cette vision des choses.

Le problème, le voici.

Lors des négociations institutionnelles actuellement en cours, il a été convenu, en été 2010 de se donner comme cadre de réflexion, comme périmètre des négociations, une liste de 12 principes, acceptés par les deux grands vainqueurs des élections. Aux termes des ces 12 principes, le caractère fédéral de la sécurité sociale sera maintenu. Par conséquent, on peut dire, en simplifiant légèrement, qu'une future réforme de l'État n'a en principe pas vocation à porter sur le budget de l'ONSS, ce qui nous enlève, des 143 milliards disponibles au niveau fédéral, 54 milliards¹⁴. Restent alors les 89 milliards du budget de l'Autorité fédérale au sens strict.

Or, et sur ce point, l'opinion publique flamande me semble souffrir d'un manque d'information assez caractérisé, de ces 89 milliards du budget fédéral, il est mathématiquement impossible de transférer 40 milliards aux entités fédérées. Le calcul est en effet vite fait. Je ne souhaite pas vous assommer de chiffres, spécialement pas en fin d'exposé et alors qu'il fait délicieux dehors, mais voilà tout de même un rapide survol. Des 89 milliards au total¹⁵, il convient d'abord de soustraire les sommes que l'État affecte annuellement au service de sa dette. Vous ne l'ignorez pas, notre dette publique est prodigieuse – elle cumule actuellement à 348 milliards¹⁶ – et elle nous oblige à affecter, en remboursements et charges d'intérêt, annuellement pas moins de 47 milliards à son service¹⁷. Vous aurez fait le calcul : 89 milliards moins 47 milliards font 42 milliards¹⁸.

¹⁴ Comme je viens de le préciser, je simplifie ici légèrement. En effet, il a été admis par les négociateurs tant flamands que francophones que certains transferts de compétence seraient *malgré tout* réalisés à charge de budget de l'ONSS, de sorte que, dans ces matières très ponctuelles, le caractère fédéral de la sécurité sociale ne sera pas maintenu. Il est ainsi envisagé de procéder à la scission des *allocations familiales* (environ 6,3 milliards d'euros) et de défédéraliser également un certain nombre d'autres domaines de moindre importance budgétaire (tels que les cercles des médecins généralistes).

¹⁵ 89,420 Milliards, pour être précis (crédits ordinaires et variables confondus). Ce chiffre, ainsi que ceux qui suivent, sont tirés du *Moniteur belge* du 28 décembre 2010, 1^{ère} édition, pp. 82243 et suivantes.

¹⁶ 348,32 Milliards. Chiffre au 30 avril 2011, disponible sur le site officiel de l'Agence de la Dette (<http://debtagency.be>), rubrique « chiffres ».

¹⁷ Plus exactement 46,876 Milliards.

¹⁸ 42,544 Milliards, pour être précis.

Avec ces 42 milliards, il faut ensuite satisfaire à un certain nombre d'*autres* obligations : nous devons en effet payer les pensions du secteur public (qui sont, dans notre pays, à charge directe du budget de l'Autorité fédérale et non de l'ONSS) et nous devons renflouer les caisses de la sécurité sociale, qui est déficitaire (cela à l'instar de toutes les caisses de sécu dans les autres pays d'Europe occidentale). Ces deux postes se chiffrent à 8 milliards chacun¹⁹.

Sauf erreur de ma part, 42 moins 8 moins 8 font 26. Nous voilà donc partis d'un budget de 89 milliards, et le 2 janvier au matin, un jour seulement après le début de la nouvelle année budgétaire, il n'en reste plus que 26.

...*Moins* un dernier poste duquel je ne vous ai pas encore parlé, à savoir les *impôts européens* dont l'Etat fédéral doit s'acquitter au bénéfice des institutions de l'Union. Cela fait encore 3 milliards²⁰.

Au 2 janvier au matin, notre compteur des fonds fédéraux disponibles affiche donc encore 23 milliards²¹. Mais ne nous leurrions pas – ces 23 milliards ne sont pas dans leur intégralité potentiellement transférables aux entités fédérées : dans ces 23 milliards, il y a en effet encore le budget de la Défense nationale, de la Police fédérale, ou encore des Affaires étrangères. Si vous soustrayez ces trois postes (Défense, Police fédérale, Affaires étrangères), il ne reste plus que 17 milliards.

Il n'est à mon sens guère besoin de conduire le raisonnement plus en avant – vous aurez aperçu les conclusions auxquelles il aboutit – et dans tout ce que je vous ai dit, j'ai par ailleurs fait abstraction de la nécessité, dûment constatée par les autorités européennes, de faire dans les prochaines années des économies budgétaires supplémentaires

(on cite généralement un montant de 17 milliards²² – bien sûr pas sur une année mais sur cinq années cumulées ; ceci dit, même divisé par 5, un montant de 17 milliards d'économies correspond toujours à des coupures annuelles de 3 milliards et demie. Au vu des marges budgétaires très étroites de l'Autorité fédérale, il sera dans ce contexte sans doute nécessaire d'impliquer, dans l'effort de consolidation en question, le budget de l'ONSS).

* * *

¹⁹ Plus exactement 8,403 Milliards (versés à l'ONSS) et 8,008 Milliards (pensions)

²⁰ Plus exactement 2,891 Milliards.

²¹ Pour être précis, 23,242 Milliards.

²² [Mais des chiffres publiés postérieurement au prononcé du présent discours, soit après le 23 mai 2011, font désormais état d'un besoin d'économies de 22 milliards ; voy. en ce sens notamment *Le Soir*, édition du 7 juin 2011, p. 5].

Messieurs les doyens,
chers collègues,
Mesdames et Messieurs,

Arrivé au terme de mon trop sommaire tour d'horizon des démons et mirages de l'opinion publique tant francophone que flamande, et de leurs implications sur la recherche d'un compromis institutionnel en cours, il me reste à formuler trois espoirs.

Le premier tient en ce qu'il vous aura été possible, au travers des démons et mirages que j'ai dépeints, d'apercevoir, en quelque sorte en creux, des bribes furtivement dessinées d'une ébauche de solution possible.

Mon second espoir (ou vœu) que j'ai à formuler s'adresse – je vais sans doute vous surprendre – aux démons et mirages eux-mêmes.

(J'avoue que c'est sans doute la seule et unique fois au cours de ma carrière que je vais m'adresser publiquement, dans un discours, à des démons !)

En effet, si je pouvais leur parler, je leur dirais : vous, démon, vous ne pouvez agir que là où on laisse la nuit une fenêtre ouverte par laquelle vous puissiez entrer ; vous, mirage, ne pouvez exister que là où la température est suffisamment chaude pour que vous puissiez survenir. Si donc, pour l'heure, le constat est que démons et mirages *nous* régissent, ce n'est point une fatalité : une pouvons inverser la vapeur – pour les mirages, c'est le cas de le dire – et, au lieu de subir *leur* action, nous pouvons leur imposer *la nôtre*. C'est à *nous* de fermer nuitamment lucarnes et velux ; c'est à *nous* d'éviter de nous rendre dans des contrées surchauffées.

Enfin, mon *dernier* espoir a trait à un vieil adage allemand qui dit :

« Das größte Verdienst eines Menschen ist, jene *der anderen* zu sehen. »
(« Le plus grand mérite d'un homme est celui de voir ceux *des autres*. »)

C'est, je crois, dans *cette optique* que nous nous sommes réunis ce jour. Échanger les idées, écouter l'autre, c'est partir à la recherche des mérites d'autrui, et c'est en même temps se rendre méritoire soi-même.

Dans ce contexte, *vos* mérites sont infiniment plus nombreux que les miens : vous avez fait preuve, à mon égard, d'une patience sans bornes, vous m'avez pardonné une pronociation approximative de la langue de VONDEL, et si je devais partir moi-même à la quête de mes mérites, il n'y aurait sans doute que très peu à signaler.

C'est dans ce contexte, heren decanen, beste collega's,

dat het wel zou kunnen dat de grootste verdienste van mijn betoog gelegen is in die drie woorden die mij nog resten uit te spreken, namelijk :

Ik heb gezegd.